

AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA JORIY LIKVIDLILIKNI TA'MINLASH VA AYLANMA MABLAG'LARDAN SAMARALI FOYDALANISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

KUDRATOV DILSHOD SHARIPOVICH

Abdulla Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti mustaqil

tadqiqotchisi

email: dkudratov@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda aksiyadorlik jamiyatlarida joriy likvidlilikni ta'minlash hamda aylanma mablag'lardan foydalanish samaradorligini oshirish mexanizmlari tadqiq etilgan. Maqolada aylanma aktivlar tarkibini optimallashtirish, operatsion va pul aylanish sikllarini qisqartirish, debitorlik qarzlarni undirishni tezlashtirish hamda zamonaviy moliyaviy instrumentlarni qo'llash orqali to'lov qobiliyatini mustahkamlash yo'llari ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: aksiyadorlik jamiyati, joriy likvidlilik, aylanma mablag'lar, sof aylanma kapital, aylanuvchanlik koeffitsiyenti, pul aylanish sikli, debitorlik qarzi, faktoring.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat va xizmat ko'rsatish sohasidagi aksiyadorlik jamiyatlarining barqaror faoliyat ko'rsatishi hamda moliyaviy mustaqilligi ko'p jihatdan ularning joriy to'lov qobiliyatiga bog'liqdir. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tarkibiy islohotlar, korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish va qimmatli qog'ozlar bozorini faollashtirish jarayonlari korxonalardan o'z aylanma mablag'laridan oqilona foydalanishni talab qilmoqda. Aylanma kapital ishlab chiqarish va xizmat

ko'rsatishning uzluksizligini ta'minlovchi moddiy asos bo'lib, uning yetarli darajada shakllantirilishi jamiyatning joriy likvidlilik ko'rsatkichlarini me'yorda saqlashning garovidir.

Biroq bugungi kunda ko'plab aksiyadorlik jamiyatlarida aylanma aktivlarning samarasiz tarkibi, tovar-moddiy zaxiralarning ortiqcha to'planishi va muddati o'tgan debitorlik qarzlarining ko'payishi kabi muammolar kuzatilmoqda. Ushbu salbiy omillar korxonalarda naqd pul taqchilligini keltirib chiqarib, qisqa muddatli majburiyatlarni o'z vaqtida so'ndirish imkoniyatini cheklaydi hamda joriy likvidlilik darajasini pasaytiradi. Shu sababli aksiyadorlik jamiyatlarida aylanma mablag'larning harakatini tizimli nazorat qilish va ularni boshqarishning zamonaviy moliyaviy mexanizmlarini joriy etish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Joriy likvidlilik ko'rsatkichi aksiyadorlik jamiyatining qisqa muddatli majburiyatlarini joriy aylanma aktivlari hisobidan necha marotaba qoplay olishini ifodalovchi universal mezon hisoblanadi. Moliyaviy menejment nazariyasida mazkur koeffitsiyentning me'yoriy darajasi 1,5 dan 2,0 oralig'ida bo'lishi maqbul deb hisoblansa-da, bu nisbat tarmoqning texnologik xususiyati, mahsulotning ishlab chiqarish sikli va bozor konyunkturasiga qarab farqlanadi. Jamiyat sof aylanma kapitalining ijobiy qiymatga ega bo'lishi, ya'ni aylanma aktivlarning qisqa muddatli passivlardan oshishi korxonaning tashqi kutilmagan moliyaviy xatarlarga chidamliligini ko'rsatadi.

Aylanma mablag'lardan foydalanish samaradorligi bevosita ularning aylanish tezligi va aylanish davomiyligi bilan baholanadi. Aylanma aktivlarning harakat tezligi qanchalik yuqori bo'lsa, jamiyat shunchalik kam aylanma kapital bilan ko'proq mahsulot ishlab chiqarish va sotish imkoniyatiga ega bo'ladi. Tovar-moddiy zaxiralarning omborlarda uzoq vaqt qolib ketishi aylanma mablag'larning "muzlatib qo'yilishi"ga, qo'shimcha saqlash xarajatlarning ortishiga va natijada jamiyatning tezkor to'lov imkoniyatlarining cheklanishiga olib keladi.

Debitorlik qarzlari samarali boshqarish joriy likvidlikni mustahkam saqlashning eng ta'sirchan omillaridan biri sanaladi. Aksiyadorlik jamiyatlari xaridorlar bilan hisob-kitoblarda kredit siyosatini qat'iy belgilashi, kontragentlarning to'lov layoqatini oldindan skoring tahlilidan o'tkazishi va kechiktirilgan to'lovlar bo'yicha penya tizimini qat'iy qo'llashi zarur. Shuningdek, to'lovlarni muddatidan oldin amalga oshiruvchi xaridorlar uchun moslashuvchan diskont (chegirma) rag'batlantirish mexanizmlarini joriy etish debitorlik qarzlarning tezkorlik bilan pul mablag'lariga aylanishini ta'minlaydi.

Zamonaviy moliyaviy tahlil amaliyotida aylanma mablag'lar harakatini yaxlit baholash uchun pul mablag'lari aylanish sikli (*Cash Conversion Cycle*) ko'rsatkichidan keng foydalanilmoqda. Ushbu metodologiya zaxiralar aylanishi, debitorlik qarzlarni undirish hamda kreditorlik qarzlarni to'lash muddatlarining o'zaro mutanosibligini o'rganadi. Pul aylanish siklini qisqartirish orqali aksiyadorlik jamiyati qimmat bank kreditlariga bo'lgan qaramlikni kamaytiradi va o'z faoliyatini ichki to'lov oqimlari hisobiga barqaror moliyalashtirishga erishadi.

Aylanma kapitalni to'ldirish va kassa uzilishlarining oldini olishda qisqa muddatli bank kreditlari bilan birga zamonaviy moliyaviy instrumentlardan, ayniqsa, faktoring va ta'minot zanjirini moliyalashtirish (*Supply Chain Finance*) tizimidan foydalanish samarali hisoblanadi. Faktoring operatsiyalari jamiyatga yetkazib berilgan tovarlar uchun debitorlik qarzni tijorat banki orqali tezda naqdlashtirish imkonini beradi. Bu esa ishlab chiqarish zanjirining to'xtab qolishiga yo'l qo'ymaydi va korxonaning joriy majburiyatlari bo'yicha to'lov intizomini ta'minlaydi.

Aksiyadorlik jamiyatlarida aylanma mablag'larni boshqarish jarayoniga korporativ resurslarni rejalashtirish (ERP) va avtomatlashtirilgan g'aznachilik tizimlarini tatbiq etish yuqori samara beradi. Raqamli platformalar orqali xomashyo zaxiralarini "o'z vaqtida" (*Just-in-Time*) tamoyili asosida yetkazib berishni yo'lga qo'yish ombor zaxiralarini minimal darajaga tushirishga xizmat

qiladi. Pul oqimlarining real vaqt rejimida monitoring qilinishi esa qisqa muddatli ortiqcha pul mablag'larini daromad keltiruvchi qisqa muddatli moliyaviy vositalarga joylashtirish imkonini yaratadi.

Likvidlilik riskini kamaytirish maqsadida aksiyadorlik jamiyatlarida operatsion va bozor risklarini boshqarish tizimini kuchaytirish talab etiladi. Xomashyo narxlarining o'zgarishi, valyuta kursining tebranishi va inflyatsiya aylanma mablag'larning real xarid qobiliyatini pasaytiradi. Shu bois, jamiyatlar moliyaviy risklarni xedjirlash, favqulodda ehtiyojlar uchun likvid zaxira fondlarini shakllantirish hamda banklar bilan oldindan tasdiqlangan kredit liniyalari limitlarini belgilab qo'yish amaliyotini yo'lga qo'yishlari maqsadga muvofiqdir.

Korporativ boshqaruv darajasida aylanma mablag'lardan foydalanish samaradorligini baholovchi asosiy samaradorlik ko'rsatkichlarini (KPI) ijro organi rahbariyatining faoliyat natijadorligi bilan bog'lash lozim. Boshqaruv xodimlarini rag'batlantirishda faqatgina sof foyda yoki sotuv hajmini emas, balki sof aylanma kapitalning aylanuvchanligi va joriy likvidlilikning barqarorligini asosiy mezon sifatida belgilash kerak. Bu korxona menejmentini aylanma mablag'larni behuda sarflamaslikka va ularni optimal boshqarishga undaydi

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, aksiyadorlik jamiyatlarida joriy likvidlilikni ta'minlash va aylanma mablag'lardan samarali foydalanish korxonaning to'lov qobiliyati hamda moliyaviy rentabelligi o'rtasidagi muvozanatni saqlashga asoslanadi. Faqatgina qog'ozdagi likvidlilik ko'rsatkichlariga tayanmasdan, aylanma aktivlarning sifat tarkibi, pul mablag'lari oqimi va operatsion siklning davomiyligini doimiy optimallashtirib borish lozim.

Aksiyadorlik jamiyatlarida aylanma kapital unumdorligini oshirish uchun raqamli monitoring tizimlarini kengaytirish, zaxiralarni me'yorlashtirish,

debitorlik qarzlarini boshqarishda faktoring instrumentidan foydalanish hamda rahbariyat mas'uliyatini aylanuvchanlik ko'rsatkichlari bilan bog'lash zarur. Mazkur chora-tadbirlar korxonaning to'lov intizomini mustahkamlash bilan birga, uning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish va aksiyalarining bozor qiymatini barqaror o'stirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri). O'RQ-370-son. – Toshkent, 2014-yil 6-may.
2. Brigham E.F., Houston J.F. Fundamentals of Financial Management. 15th Edition. – Boston: Cengage Learning, 2019. – 864 p.
3. Gitman L.J., Zutter C.J. Principles of Managerial Finance. 15th Edition. – New York: Pearson, 2019. – 936 p.
4. Vohidov A.A., Toshmatov Sh.A. Korporativ moliya. Darslik. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020. – 388 b.
5. Elmirzayev S.E. Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv va moliyaviy strategiya. Monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 216 b.
6. Baños-Caballero S., García-Teruel P.J., Martínez-Solano P. Working capital management, corporate performance, and financial constraints // Journal of Business Research. – 2014. – Vol. 67, No. 3. – pp. 332–338.
7. Afrifa G.A. Net working capital, cash flow and performance of SMEs // International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research. – 2016. – Vol. 22, No. 5. – pp. 732–758.